

І. С. Невінчаний*Київський національний університет імені Тараса Шевченка***СВІТОВИЙ РИНОК ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Розглянуто світовий ринок об'єктів інтелектуальної власності та проаналізовано основні тенденції і особливості його розвитку.

Ключові слова: світовий ринок, інтелектуальна власність, об'єкти інтелектуальної власності.

Рассмотрен мировой рынок объектов интеллектуальной собственности и проанализированы основные тенденции особенностей его развития.

Ключевые слова: мировой рынок, интеллектуальная собственность, объекты интеллектуальной собственности.

The intellectual property objects world market was researched and the basic tendency and characteristics of development was analyzed.

Key words: world market, the intellectual property, the intellectual property objects.

Постановка проблеми. Розвиток світової економічної системи пов'язаний з її глобалізацією, яка є багатостороннім процесом. Основними рушійними силами процесу глобалізації виступають технологічний прогрес, розвиток міжнародної інфраструктури, революційні зміни в інформаційних технологіях та лібералізація торгівлі й міжнародних зв'язків. Зазначені фактори мали безпосередній вплив на соціальний і економічний розвиток усіх країн світу. Спочатку це позначилось на зростанні обсягів світової торгівлі товарами та послугами, темпи зростання якої в усіх регіонах світу за останні тридцять років перевищували темпи зростання ВВП. Так, в останню чверть XIX ст. обсяги світової торгівлі зросли у 2,1 рази [1, с. 75]. У 1990-х рр. темпи зростання ВВП у цілому в світі становили 2,9 %, а темпи зростання світової торгівлі – 7,9 % [2, с. 39].

Іншим важливим наслідком глобалізації є різке зростання економічної, господарської і соціальної ролі інтелектуальної власності, якій властива концентрація переважно творчої, інноваційної, новаторської праці, що лежить в основі оригінального, а не репродуктивного виробництва. Саме інтелектуальна діяльність формує прогрес людства, а сукупність національних виробничих можливостей у різних галузях створюють світову економіку сфери інтелектуальних послуг, функціонування якої визначається специфікою її продукції, умовами виробництва, обміну і споживання.

Метою статті є розглянути світовий ринок об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Ринок інтелектуальної власності розвивається швидкими темпами та приносить значні прибутки провідним компаніям та країнам світу. Завдяки інтелектуальній власності на цьому ринку створені та охороняються певні ринкові зони одержання надприбутку. Характерними особливостями світового ринку об'єктів інтелектуальної власності на відміну від традиційних ринків товарів та послуг є високий рівень монополізації, який віддзеркалює прагнення ТНК до довгострокового закріплення на ринках за допомогою іноземного патентування, що створює умови для стабілізації експорту товарів та формування попиту на ліцензії; висока норма прибутку у зв'язку з можливою різницею між собівартістю та ціною ліцензії, яка визначається розміром майбутнього доходу покупця прав [3, с. 104].

Однією з умов зростання світового ринку об'єктів інтелектуальної власності є наявність ефективної системи регулювання торговельних відносин у галузі опе-

рацій з інтелектуальною власністю і, перш за все, забезпечення її охорони. Надійний рівень цієї охорони стимулює наукові дослідження та практичне використання досягнень науки і техніки, а також міжнародний обмін ними.

За останні два десятиліття різко зросла і продовжує збільшуватися частка інтелектуальної праці у загальному обсязі товарів і послуг у міжнародному обігу. Швидкими темпами розвиваються передові наукомісткі галузі – створення електронно-обчислювальних машин та їхнього програмного забезпечення, телекомунікаційного устаткування, продукції біотехнології і фармакології. Нові розробки значно підвищили і значущість традиційних галузей. Одночасно розширилася торгівля контрафактними виробами, що пов'язано, насамперед, з удосконаленням технічних можливостей щодо підробки засобів індивідуалізації, програмних продуктів, а також засобів запису і відтворення звуку та зображення.

Зростання обсягів світового ринку об'єктів інтелектуальної власності спонукало до поширення співпраці країн у галузі інтелектуальної власності та введення національних законодавств у відповідність до міжнародних вимог. Треба зазначити, що протягом останніх двох десятиліть відбувається значне збільшення числа країн, що приєдналися до міжнародних угод у сфері регулювання прав інтелектуальної власності. Це свідчить про зростання серед країн світової спільноти розуміння того, що тільки міжнародна співпраця в галузі гармонізації національних стандартів регулювання прав інтелектуальної власності може суттєво впливати на розвиток торговельно-економічних відносин. Рівень активності у приєднанні до договорів є переконливим свідченням зростаючого визнання ключової ролі регулювання прав інтелектуальної власності як засобу підвищення соціально-економічного та культурного розвитку.

Слід зазначити, що в умовах глобалізації світової економіки важливого значення для вдалого розповсюдження нових технологій набуває комерційне використання інтелектуальної власності, що сприяє розвитку світової торгівлі та міжнародному науково-технічному співробітництву. Посилення розподілу праці у сфері НДДКР та винаходів приводить до значного зростання ліцензійної торгівлі, передачі технологій, а також купівлі-продажу наукомісткої продукції, ліцензій та патентів, ноу-хау, лізингу наукового та виробничого оснащення, надання консультаційних, інформаційних та інжинірингових послуг.

Провідне місце на світовому ринку інтелектуальної власності належить торгівлі ліцензіями. Міжнародна торгівля ліцензіями є основною формою науково-технічного обміну. Так, середньорічні темпи зростання міжнародної торгівлі ліцензіями в 3–4 рази перевищують темпи розвитку торгівлі традиційними товарами, що веде до стійкого збільшення обсягів ліцензійної торгівлі і частки загального і галузевого ринків ліцензій у світовому товарообігу. До характерних рис розвитку ринку інтелектуальної власності відносять прискорення та поширення ліцензійної торгівлі на нові країни, збільшення її концентрації у промислово розвинених країнах та наукомістких галузях виробництва, посилення впливу міжнародних транснаціональних корпорацій в цій галузі, значне підвищення витрат на придбання ліцензій порівняно з витратами на НДДКР, підвищення значення ліцензійної торгівлі з країнами, що розвиваються [4, с. 283].

З початку 1970-х років, що співпадає з етапом глобалізації економіки та інтернаціоналізації торгівлі, чинниками інтенсифікації міжнародної торгівлі ліцензіями, що стимулюють компанії їх продавати та купувати на світовому ринку, є: комерційна зацікавленість двох сторін у здійсненні технологічного трансферту; можливість мати переваги в конкурентній боротьбі на світовому ринку; прискорення випуску на ринок нової продукції; одержання доступу до додаткових ресурсів; проникнення і завоювання важкодоступних ринків у країнах, де широко використовуються тарифні і нетарифні бар'єри; країни з обмеженими ресурсами науково-технічного розвитку, які беруть участь у міжнародному технологічному

обміні, мають можливість зайняти тверду позицію на світовому ринку без додаткових витрат; створення позитивного іміджу товарів країни (фірми) ліцензіара та зростання попиту на них в інших країнах; можливість поширення маркетингових досліджень у країні-ліцензіаті; можливість ліцензіара посилити захист своїх активів в умовах недосконалого законодавства, нестабільної політичної ситуації в країні-ліцензіаті, що до того ж проводить політику з обмеження панування іноземного капіталу і зміцненню державної власності.

Крім переваг, міжнародне ліцензування має й недоліки, які найбільш вагомими для ліцензіара. У першу чергу, це: обмеження можливостей одержання майбутніх прибутків, пов'язаних із самостійним використанням нематеріальних активів, унаслідок передачі прав на досить тривалий період. Крім того, ліцензіар втрачає контроль над якістю своєї продукції і технології, а також над збереженням репутації своєї фірми у випадку передачі права іншій фірмі. Основними наслідками втрати контролю є неадекватне використання ліцензій, низька якість продукції, перетворення ліцензіата в конкурента. Але при співставленні реальних вигод та можливих втрат превалюють перші, що і створює передумови розширення торгівлі ліцензіями.

Ліцензійна торгівля являє собою основну форму міжнародної торгівлі, яка постійно розвивається. Це пов'язано, перш за все, з високою нормою прибутку ліцензійних операцій, оскільки вони менш ризиковані в порівнянні з прямим інвестуванням. Головна проблема при укладанні угоди – ціна ліцензії, визначити яку досить складно, у зв'язку із впливом багатьох як економічних, так і політичних факторів. Ліцензійні операції є основним і, по суті, єдиним механізмом торгівлі правами на об'єкти інтелектуальної власності. Кожна компанія, виходячи зі своєї стратегії розвитку, може, з одного боку, покращити можливості свого бізнесу за рахунок купівлі новітніх технологій, а з другого – збільшити доходи за рахунок продажу права використання власних патентів, технічної документації тощо.

Інтернаціоналізація інтелектуальної власності проявляється також у поширенні такої форми міжнародного технологічного обміну як інжиніринг – комплекс інженерно-консультаційних послуг з використання технологічних та інших науково-технічних розробок. Усі ці послуги мають інтелектуальний характер і спрямовані на оптимізацію інвестиційних проектів на всіх етапах їх реалізації.

Сутність міжнародної торгівлі інжиніринговими послугами полягає в наданні однією стороною іншій на підставі договорів комерційних інженерно-розрахункових, консультаційних, інженерно-будівельних послуг щодо: підготовки виробництва (передпроектні, проектні, післяпроектні послуги); забезпечення процесу виробництва (послуги з організації процесу виробництва, керування підприємством, навчання персоналу); забезпечення реалізації продукції; обслуговування будівництва й експлуатації промислових, інфраструктурних, сільськогосподарських та інших об'єктів.

Завоювання зовнішніх ринків досягається шляхом іноземного патентування. Основними чинниками, що стимулюють іноземне патентування, є такі: охорона технічних нововведень від дій недобросовісної конкуренції і забезпечення конкурентоспроможності продукції; зацікавленість у створенні бази для збуту ліцензій; охорона експорту; прагнення для довгострокового закріплення позицій на світових ринках. Основними процедурами патентування є: традиційна процедура патентування (згідно національного патентного законодавства країни патентування); процедура згідно з Договором про патентну кооперацію (Договір РСТ); процедура згідно з Європейським патентним відомством (ЄПВ); процедура згідно з Євразійською патентною Конвенцією (ЄАПК).

Слід також мати на увазі, що в окремих випадках з економічної точки зору придбання патентів та ліцензій вигідніше, ніж створення нових власних технологій. Підтвердженням цього може бути показовий приклад Японії: протягом три-

валого часу Японія щорічно витрачала \$300 млн на купівлю патентів та ліцензій, що в кінцевому випадку призвело до отримання \$10–12 млрд прибутку з продажу готової продукції. У результаті науково-технічний прогрес Японії був досягнутий за відсутності академії наук, відомих наукових шкіл та дослідних інститутів [3, с. 105].

Суттєвим фактором сприяння інтелектуальній діяльності в глобальному масштабі і, як наслідок цього, поширення світового ринку інтелектуальної продукції є робота Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) – однієї із спеціалізованих установ ООН. Активна робота ВОІВ проводиться у напрямках реєстраційної діяльності, забезпечення міжурядового співробітництва з питань інтелектуальної власності і програмної діяльності. Вона надає необхідні послуги заявникам і власникам прав на промислову власність, одержує та обробляє міжнародні заявки відповідно до Договору РСТ, здійснює міжнародну реєстрацію знаків і промислових зразків [5, с. 81].

Намір багатьох країн приєднатися до СОТ передбачає виконання вимог Угоди ТРІПС щодо правових аспектів торговельних операцій з об'єктами інтелектуальної власності та додержання вимог міжнародної системи охорони прав інтелектуальної власності, в першу чергу пов'язаних з патентно-ліцензійною діяльністю. Саме виконання цих вимог є умовою подальшого розвитку та стабільності ринку об'єктів інтелектуальної власності.

Про бажання країн стати активними учасниками світового ринку інтелектуальної власності свідчить їх приєднання до міжнародних договорів про патентну кооперацію (РСТ), патентне право (PLT) та товарні знаки (TLT). Значний вплив на формування світового ринку об'єктів інтелектуальної власності мають процедури її реєстрації. Винахідник нового мобільного телефону в маленькій країні, наприклад, Фінляндії, буде більше зацікавлений в реєстрації своїх прав у США або Японії, а не у Фінляндії, оскільки рівень потенційних доходів від продажу в цих країнах вище [6, с. 30]. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати сучасний стан та напрями вдосконалення міжнародних систем реєстрації патентів та товарних знаків.

Глобалізація торговельно-економічних відносин та зростання конкурентної цінності товарних знаків поширюють обсяги торгівлі об'єктами інтелектуальної власності, що, у свою чергу, сприяє інтенсифікації процесів міжнародної реєстрації засобів індивідуалізації. Підвищення значущості товарних знаків має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, відомі бренди гарантують комерційну привабливість товарів, а з іншого – спонукають до їх підробки, що шкодить діловій репутації справжніх власників цих брендів. Висока репутація товарних знаків як засобів створення конкурентних переваг є ключовою компонентою маркетингової стратегії будь-якої компанії. У зв'язку з цим щороку збільшуються обсяги зареєстрованих товарних знаків. Сьогодні на земній кулі зареєстровано понад 25 млн товарних знаків і це число зростає щороку більш ніж на мільйон [7, с. 30]. Процес реєстрації брендів триває і зараз. Прикладом цієї тенденції є реєстрація імені головного тренера лондонського футбольного клубу «Челсі» Жозе Моурінью як торгової марки. Вартість зареєстрованої торгової марки складає один мільйон фунтів стерлінгів [8]. Конкурентна цінність товарного знаку також поширюється і на такі засоби індивідуалізації як доменні імена. Так, продаж доменного імені Fish.com, що легко запам'ятовується та спрощує процедури пошукових сервісів, було продано за один мільйон доларів США [9].

Зростання конкурентної цінності товарних знаків вимагає вищого рівня їх охорони на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Тому в останній час було здійснено низку заходів у галузі міжнародного права інтелектуальної власності щодо зміцнення охорони товарних знаків та спрощення процедури їх реєстрації. Це в першу чергу стосується Протоколу до Мадридської угоди про

міжнародну реєстрацію знаків (1989 р.). Він вносить такі зміни до Мадридської системи:

- допускає можливість подання заявки на міжнародну реєстрацію як на підставі національних заявок, так і на підставі національних реєстрацій;
- допускає продовження строку для внесення рішення про відмову або надання охорони товарного знаку до 18 місяців;
- дозволяє перетворення анульованої міжнародної реєстрації в національні або регіональні заявки в кожній зазначеній договірній стороні із збереженням дати подачі та за наявності такої можливості, дати пріоритету міжнародної реєстрації.

14 квітня 1891 р. була укладена Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків. Країни, що підписали цю Угоду, утворили Спеціальний союз для міжнародної реєстрації знаків. Громадянин кожної країни-учасниці Союзу може забезпечити в усіх інших країнах-учасницях Угоди охорону своїх знаків, що застосовуються для товарів і послуг і зареєстровані в країні походження, шляхом подання заявки на зазначений знак до Міжнародного бюро ВОІВ за посередництвом відомства країни походження.

Мадридський протокол сприяв подальшому розширенню межі використання Мадридської системи в цілому. Щороку збільшується обсяг зареєстрованих товарних знаків.

Наведені дані свідчать про істотне зростання числа міжнародних заявок на реєстрацію товарних знаків, країнами походження яких є: Китай (115 %), Австралія (100,9 %), Республіка Корея (86,8 %), Болгарія (82,5 %), Японія (75,6 %), Словенія (64,8 %), Латвія (62,7 %), Угорщина (47,4 %), Австрія (36,8 %), Туреччина (36,4 %), Об'єднане Королівство (36,1 %), Італія (30,5 %), Норвегія (29,8 %), Словаччина (27,7 %), Сінгапур (25,7 %), Чеська Республіка (24,7 %), Швеція (24,3 %), Данія (17,9 %) і Хорватія (15,4 %) [9, с. 3].

Ці міжнародні реєстрації були еквівалентом близько п'яти мільйонів національних реєстрацій з урахуванням того, що в середньому дія кожної міжнародної реєстрації поширюється приблизно на 12 зазначених країн. Найстарша міжнародна реєстрація товарного знаку, що дотепер діє в результаті безлічі продовжень, була здійснена в 1893 р. і належить швейцарській фірмі з виробництва годинників «Longines». На сьогодні загальне число країн-учасниць Протоколу складає 66, а загальне число членів Мадридської системи досягло 77 [10, с. 2].

Найбільші двадцять користувачів Мадридської системи: «Henkel» (Німеччина), «Hofe» (Австрія), «Richter Gedeon» (Австрія), «Janssen Pharmaceutica» (Бельгія), «Beiersdorf AG» (Німеччина), «Siemens» (Німеччина), «Novartis» (Швейцарія), «Philips Electronics» (Нідерланди), «Aldi» (Німеччина), «Lidl Stiftung & Co» (Німеччина), «Deutsche Postbank AG» (Німеччина), «L'Oreal» (Франція), «Atlana Pharma AG» (Німеччина), «Nestle» (Швейцарія), «Unilever» (Нідерланди), «Volkswagen AG» (Німеччина), «Mip Metro Group Intellectual Property Gmb & Co» (Німеччина), «Akzo Nobel Coatings International BV» (Нідерланди), «Merck» (Франція) і «Biofarma» [11].

Таким чином, світова торгівля правами на об'єкти інтелектуальної власності утворює специфічний сегмент світового ринку послуг, на якому продаються і купуються не стандартні види послуг (транспортні, посередницькі, фінансові тощо), а науково-технічні знання, що є результатами наукових досліджень, проектних, конструкторських робіт і досвіду їх промислового освоєння. Як товар тут виступають продукти інтелектуальної праці, що мають не тільки наукову, а й комерційну цінність, і втілені у формі патентів, товарних знаків, промислових зразків, різноманітної документації (технічної, конструкторської, комерційної, маркетингової) [12, с. 139].

Неухильний процес інтернаціоналізації економічного життя, що проявляється зростанням обсягів світової торгівлі, об'єктивно зумовлює підвищення значення та ролі інтелектуальної власності. Слід зазначити, що відмінною рисою світового ринку інтелектуальної власності в порівнянні з іншими товарними ринками є його універсальність, органічний зв'язок із усіма галузями виробництва. При цьому найвищі темпи спостерігаються в наукомістких галузях виробництва – таких як інформаційні технології, органічна хімія і гетероциклічні з'єднання, напівпровідникові прилади, мережа і комунікації.

Висновок. Основною тенденцією розвитку міжнародної торгівлі є різке зростання попиту на товари та послуги, які створені з використанням новітніх технологій та досягнень у галузі науки й техніки. Це стимулює зростання світового ринку об'єктів інтелектуальної власності. У першу чергу це стосується міжнародної торгівлі ліцензіями, виникнення та поширення торгівлі інжиніринговими послугами на основі останніх досягнень інноваційної діяльності, підвищенням значущості засобів індивідуалізації товарів та послуг. Але умовою подальшого розвитку світової торгівлі інтелектуальною продукцією є удосконалення стандартів охорони прав інтелектуальної власності, яке може бути реалізоване тільки на основі міжнародної співпраці.

Вищенаведене дозволяє констатувати, що основними тенденціями та особливостями розвитку світового ринку об'єктів інтелектуальної власності є: зростання та динамізація торгівлі роялті та ліцензійними послугами; значне підвищення витрат на придбання ліцензій порівняно з витратами на НДДКР; концентрація ліцензійної торгівлі в промислово розвинених країнах та наукомістких галузях виробництва (інформаційні технології, органічна хімія, телекомунікації тощо); поява нових потужних суб'єктів ринку з країн ЄС (Італія, Франція) та Азії (Китай, Корея); високий рівень монополізації, який віддзеркалює прагнення ТНК до довгострокового закріплення на ринках за допомогою іноземного патентування, що створює умови для стабілізації експорту товарів та формування попиту на ліцензії; підвищення попиту на інжинірингові послуги з високою питомою вагою інтелектуальної праці (результати НДДКР і досвід їх практичного освоєння); збільшення обсягів продажу контрафактної продукції; зростання комерційного інтересу до товарних знаків та інших засобів індивідуалізації, про що свідчить різке збільшення обсягів їх реєстрації, а також збільшення кількості та питомої ваги заявок з таких країн як Китай, Австралія, Корея, Болгарія.

Бібліографічні посилання

1. Сіденко С. В. Соціально-економічний вимір сучасної глобалізації / С. В. Сіденко // Міжнародна економічна політика. – 2004. – № 1. – С. 72–93.
2. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
3. Бовин А. А. Интеллектуальная собственность: экономический аспект : учеб. пособие. / А. А. Бовин, Л. Е. Чередникова. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 2001. – 216 с.
4. Регулювання ринків товарів і послуг на засадах норм і принципів системи ГАТТ/СОТ / Осика С. Г., П'ятницький В. Т., Онішук О. В. та ін. – К. : УАЗТ, 2000. – 336 с.
5. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 2. – С. 81–85.
6. Мэггс П. Б. Интеллектуальная собственность / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев. – М. : Юрист, 2000. – 396 с.
7. Андрощук Г. Торгова марка: вибір імені / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2004. – № 4. – С. 30–37.
8. Тренер запатентует свое имя – сайт Media International Group – http://www.mignews.com.ua/articles_print/179258.html – 7.10.2005.

9. Домен продали за мільйон долларов – сайт електронних новин – <http://www.podrobnosti.ua/print/ptheme/internet/2005/11/24/264615.html> – 24.10.2005.
10. Trademarks: Bumper Year for Madrid System // WIPO Magazine. – 2005. – № 2.
11. All-Time Record – International Trademark Registrations in 2004 / The International Systems of Registration of Marks, Industrial Designs and Geographical Indications – офіційний сайт Всесвітньої організації інтелектуальної власності – http://www.wipo.int/madrid/en/newsletter/2005/newsletter_2005_01.html#P86_7995 – 9.07.2005.
12. Циганкова Т. М. Міжнародна торгівля : навч. посіб. / Т. М. Циганкова, Л. П. Петрашко, Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 488 с.

Надійшла до редколегії 25.11.2009.